

БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИЗВЕСТИЯ НА ИНСТИТУТА ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР АНДРЕЙЧИН“
Книга XXXV

ПОЛИПРЕДЛОЖНИ КОНСТРУКЦИИ В СЪВРЕМЕННИЯ БЪЛГАРСКИ ЕЗИК¹

Илияна Кунева, Николай Паскалев

Институт за български език, Българска академия на науките

Резюме. В студията се разглеждат неразработени или по-слабо разработени досега аспекти на проблема за полипредложните конструкции в българския език. Те са разграничени от групите предлози, които са резултат от маркиран словоред, елипса или свързването на предлог с полисегментно наречие. Изследването се съсредоточава върху честотата и комбинаториката на предлозите. Направени са изводи за развойните тенденции при полипредложните конструкции и са формулирани хипотези за влиянието на семантиката при включването на втория предлог. Представени са семантичните условия, свързани с употребата на някои предлози в предложните групи.

Ключови думи: полипредложни конструкции, семантика, езикови регистри

POLYPREPOSITIONAL STRUCTURES IN CONTEMPORARY BULGARIAN

Iliyana Kuneva, Nikolay Paskalev

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

Abstract. The paper discusses unstudied or less studied aspects of the problem of polyprepositional structures in Bulgarian. They are differentiated from the groups of prepositions, which are a result of marked word order, missing part of the sentence or the combination of a preposition with a polysegmental adverb. The research focuses on the frequency and combinations of prepositions. Some conclusions about the development tendencies in the polyprepositional structures are made and hypotheses about the relation between semantics and the combination with the second preposition are formulated. The semantic conditions related to the use of some prepositions in the polyprepositional structures are also presented.

Keywords: polyprepositional structures, prepositions, semantics, language registers

¹ Copyright of each paper stays with the respective authors. The works in the Papers of the Institute for Bulgarian Language are licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International Licence (CC BY 4.0): <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0>.

Въпросът за групите от два или три предлога в контактна позиция в изречението привлича вниманието на изследователите вече повече от три десетилетия. Изследователи като Р. Ницолова, И. Ликоманова, Л. Лашкова, П. Баракова, Т. Бояджиев, В. Георгиева, Р. Влахова-Руйкова и др. разглеждат различни страни на проблема и стигат до важни обобщения във връзка с броя и комбинаториката на предлозите, участващи в тези групи, семантичната им характеристика, тяхната стилова и регистрова принадлежност, причините за появата им в езика и т.н.

Настоящата работа продължава изследването на темата и като се опира на направените дотук анализи, се опитва да открие неразработени или по-слабо разработени досега нейни аспекти.

Прегледът на литературата показва, че съществуват терминологични колебания във връзка с назоваването на разглежданите конструкции. Те са отбелязани от Т. Бояджиев и от В. Георгиева, които се придържат съответно към названията „удвоени предложни конструкции“ и „двупредложни конструкции“² (Бояджиев/Boyadzhiev 2013: 142), и „полипредложни конструкции“ (Георгиева/Georgieva 2012: 60). Последното название е предпочетено и от Баракова (вж. Баракова/Barakova 2003), докато Р. Влахова-Руйкова използва варианта „полипрепозиционални конструкции“ (Влахова-Руйкова/Vlahova-Ruykova 2019: 167). В настоящата работа се придържахме към добилото вече популярност и до известна степен установило се название *полипредложни конструкции*.

1. Обхват на изследването

За основа на настоящото описание е използван списъкът с предлози в българския език от класификацията на В. Малджиева (вж. Малджиева/Maldzhieva 1995). В него са включени както еднословни, така и полисегментните предлози, като *благодарение на*, *вследствие на*, *въз основа на*, *накрая на*, *отделно от* и подобни. Те се приемат за една синтактична единица съгласно критериите за делимост на знака (вж. Мелчук/Melchuk 2013: 201) и критерия за фиксираност на словоредата (вж. Малджиева/Maldzhieva 2017). По тази причина съществува динамика в класа на предлозите във връзка с попълването му с нови единици – резултат от функционално преобразуване на групи най-често от наречие/съществително и предлог в съставни или сложни предлози – по този начин те се определят и при лексикографското им описание (вж. например *благодарение на* в РБЕ/РВЕ 1977: 624–625), но съществуват и терминологични разминавания (вж. по-долу).

В същото време, не са предмет на анализа съчетания от типа на *предвид на*, *по случай на* и подобни, които определяме като не книжовни поради паразитната

² В работата си Бояджиев не разглежда съчетанията от три предлога, които макар и значително по-редки, намират място в описанията на повечето изследователи. В нашата работа те също са периферен обект на анализа.

употреба на предлога *на*. Освен това в описанието не са включени остарели и диалектни предлози, като *врѣх*, *врѣз* и подобни.

Взети са предвид и случаи на омонимия, например при комбинацията от предлог и *около* често не става дума за употреба на предлога *около*, а на наречието *около* със значение ‘приблизително’: *На отделни места ще превалява сняг, под около 1200 – 1300 метра – дъжд*. По тази причина разглеждаме полипредложни конструкции само с *около* с пространствено значение, т.е. когато служи за означаване на разположение в близост до нещо или движение в кръг.

Анализът на полипредложните конструкции изисква да бъдат очертани техните граници, т.е. ясно да се посочи кои езикови единици влизат и кои не влизат в неговия обхват.

Както посочва Т. Бояджиев, полипредложните конструкции трябва да се разграничават от:

а) сложните предлози (образувани от свързването на два предлога, на предлог и име или предлог и наречие) като *помежду*, *извън*, *покрай*, *докъм* и др., които образуват една графична дума и се пишат слято.

Сложните предлози са предмет на анализ в настоящото изследване, но когато се свързват с друг предлог и образуват полипредложна конструкция/група, например: *Избирай измежду над 1300 артикула*.

б) съчетания от типа *от век на век*, *от зори до тъмно*, *от игла до конец* (примерите са на Бояджиев, който ги нарича „двойни предлози“), в които предлозите не са в контактна позиция;

в) съставните предлози (предложно-именните съчетания), образувани от два или три компонента, единият от които е десемантизирано име, а останалите са прости предлози (Бояджиев/Boyadzhiev 2013: 142), като *по отношение на*, *с оглед на*, *във връзка с* и подобни.

Тук трябва да се направи уточнението, че схващането на Т. Бояджиев за съставен предлог се доближава до това, което В. Малджиева определя като „полисегментен предлог“ – съчетание с предложна функция, което съдържа повече от една графична дума. Неслучайно общ пример в работите на двамата лингвисти е *въз основа на*.

Освен това контактната позиция на два предлога не е достатъчно условие за отделянето на полипредложна конструкция. Такава позиция може да бъде резултат от:

– маркиран словоред (словоредни промени): *Стават много вкусни с на баба домашното сладко* (срв. *домашното сладко на баба*);

– свързване на предлог с полисегментно наречие или с устойчиво словосъчетание (във всички ексцерпирани примери за такова свързване е налице и словоредна промяна): *Всеки има нужда да погледне света с по детски чист поглед; Но Центърът продължаваше да съществува благодарение на под сурдинка даденото одобрение;*

– елипса: *Нещата ви се получават по-добре от на другите (от нещата на другите).*

Обект на анализа в настоящото изследване са само съчетанията от два предлога (едносементни и/или полисементни) в контактна позиция, които не принадлежат към изброените три типа, ясно се разграничават един от друг и „се употребяват в пряка връзка помежду си в едно смислово свързано цяло“ (Бояджиев/Voyadzhiev 2013: 143). Според убедителните наблюдения на П. Баракова при образуването на полипредложна конструкция са възможни два типа семантични отношения между предлозите – „съчетаване на значения“ или формиране на ново, „уточнено и детайлизирано“ значение (вж. Баракова/Barakova 2003).

2. Описание на полипредложните конструкции/групи

Примерите в изследването са ексцерпирани от *Българския национален корпус* и от интернет, като имат много широк стил и регистров обхват – разговорна реч, художествена литература, медийни и официално-делови текстове.

Почти всички от анализирания над 70 предлога участват в полипредложни конструкции, като сред малкото изключения са *иззад, изпод, край, о* и др.

2.1. Честота и комбинаторика на първия предлог

Събраният материал потвърждава в голяма степен наблюденията на П. Баракова (вж. Баракова/Barakova 2003) относно комбинаториката на предлозите и честотата на първия предлог в полипредложните конструкции. За някои разгледани от нея предлози в съставения за целите на изследването корпус се откриват и други комбинации:

- предлозите *в, по, с* и *при* се съчетават и с *под* – вж. примерите в т. 2.2.
- *до, из, преди, през* и *при* се свързват и с предлога *над* – вж. примерите в т. 2.2.
- *върху* е първи предлог и в полипредложните конструкции *върху до* и *върху между*:

Заради работата върху до шест книги годишно просто не ми остава много време за друго.

Четири юридически лица имат собственост върху между 200 000 дка и 300 000 дка земеделска земя.

– *до* влиза в комбинация също така с предлозите *извън, измежду, навръх, по, през, след*:

Пропадането на годината за Гришо: От топ 3 до извън топ 20 за 12 месеца.

... летете до измежду многото изключителни дестинации.

Така – до навръх Нова година.

Но американците и руснаците се ангажираха да намалят стратегическите си ядрени арсенали до по хиляда единици.

Тук животът кипи почти денонощно – от ранна утрин до през нощта.

Автобуси от България заливат Одрин, а хотелите са запълнени чак до след Нова година.

– на, преди, при, с и след са първи предлог и в комбинация с от:

Дистанционно за управление **на от** 1 до 5 продукта и/или 5 групи от продукти.

Живели са в периода от плиоцена до холоцена, **преди от** около 4,5 милиона до 10 – 12 хил. години в Европа, Азия и Северна Америка.

Чести нежелани реакции (проявяват се **при от** 1 до 10 пациенти на 100).

Сеноразпръсквач POTTINGER HIT с **от** 4 до 12 ротора.

Усърдно посочват и броя на новооткриващите се салони, но замислено се умълчават, когато чуят статистиката за това колко от тях затварят или се преотдават само **след от** 6 месеца до 1 година³.

– през се съчетава и с предлога до:

Венцислав Мутафчийски посочи, че новите облекла могат да минат **през до** 50 цикъла на пране...

– предлогът след е инициален и в групите след до и след по:

... работните характеристики на комплекта не се засягат **след до** 22 цикъла на замразяване и размразяване.

След по една скоростна атака и за двата отбора в началото на полувремето играта се пренесе основно в средата на терена.

Фактът, че в рамките на около петнайсет години⁴ броят на предлозите, участващи в предложни комбинации, се е увеличил, като в същото време са се появили и немалко нови предложни съчетания, ни дава основание да предположим, че разглежданото явление не само не е случайно и епизодично, а вероятно разширява своя обхват.

2.2. Честота и комбинаторика на втория предлог

Ексерпираният материал дава възможност за наблюдения върху фреквентността и комбинаториката и на втория предлог в полипредложните конструкции. Най-честотни като втори предлог са *до* и *над*, като тук трябва да се направи важна уговорка, свързана с предложната семантика. В почти всички регистрирани примери предлозите *до* и *над* участват в полипредложна конструкция с количественото си значение – пределно количество (*до*) и „повече от“ (*над*).

Полипредложни конструкции с втори предлог до:

Автомобилната свързаност е подобрена **благодарение на до** 14 входа за зареждане, включително електрически контакт за зареждане на лаптопи и други устройства..

³ И в петте примера с комбинацията предлог + *от* употребата на *от* изисква разширяване на фразата, което включва предлога *до*.

⁴ Изследването на Баракова е базирано на материал, ексерпиран, както уточнява авторката, в периода 2002 – 2003 г. В друга своя статия, публикувана през 2006 г., Баракова отново отделя специално внимание на полипредложните конструкции, като включва немалко нови примери.

Заради скока на тока – старозагорци свиват топлото в до една стая.
... е притежавал разрешително, издадено му за ловен автомат „Берета“
кал. 12 ведно с до 300 боеприпаса за него.

Като създавате правила за ценообразуване за деца въз основа на до три възрастови групи, вие имате пълна гъвкавост да определяте цените и да привличате семейства от всякакъв размер.

Параметрите на облигационната емисия предвиждат: стойностен обем в размер на 40 – 100 млн. евро; лихви в диапазона 8 – 13% и обезпечение по заема под формата на залог **върху до 67%** от капитала на ЕВРОИНС ИН-ШУРЪНС ГРУП.

All Inclusive нощувка **за до** трима + открит басейн с чадъри и шезлонги от Вили Ропотамо, Приморско.

Базовата система включва процесор Intel Core 2 Duo, 2 GB RAM и 320 GB твърд диск **заедно с до 5** клиентски модула.

Намерете краткосрочно надеждни превозвачи или подходящата оферта **измежду до 750 000** оферти за товари и товарни обеми дневно.

Присъединете се **към до 26** отделни сесии, за да ви помогнат да изградите кариерата си и да научите как да изградите среда за обучение, насочена към учащите.

EVC950 системата поддържа конферентни разговори **между до 10** различни локации при пълна резолюция HD 1080p.

За автобусите се разрешава запълване **на до 85%** от местата.

В стила на спортните автомобили са и впечатляващите, мощни „рамене“ на каросерията в задната част, мускулестите калници и изпъкналите арки **над до 20-**цоловите алуминиеви колела.

Тези от вас, които проверят поне 3 проекта на колегите си, ще получат до 5% бонус към оценката си, отделно **от до 15-**те процента, които получавате за домашните си.

Разкопките разкриха ранни инструменти на обекти в страната **отпреди до 1,2** милиона години.

Всеки регулатор може да работи паралелно **с до 9** други регулатора.

Хиляда души ще могат да получат **по до 4350** лева на човек.

Подобно на до 80% от филмите от първите 30 години на киното, те вече са „изгубени“ филми.

Поради до 20-кратната дестилация, розовият тоник мирише особено интензивно и съдържа много грижовни съставки.

По-голяма сигурност за файловете ви и сайта ви **посредством до 30** уникални бекъпа.

Той е изправен **пред до 10** години затвор, ако бъде осъден за финансови нарушения.

Те преминават **през до 1200** технологични стъпки на производство.

Мария Оряшкова триумфира **при до 80-**килограмовите в самбото.

Оценката се посочва в цели стойности (или **с до един десетичен знак**).

В случай че награда е спечелена от пчеливиш, който не може да бъде открит по телефон **след до 5** направени опита, тя ще бъде предоставена на изтегления резервен пчеливиш.

По време на клиничните изпитвания е наблюдавана повишена честота на хипертония (всички степени) **до 34% спрямо до 14%** при лекуваните със сравняваното лечение.

Положителна нотка в тъжната статистика е, че няма реализирани опити **сред до 18-годишните**.

Свобода за саудитските богаташи **срещу до 70%** от богатството им.

Тези бактерии живеят **у до 50%** от всички хора, но могат да причинят сериозни инфекции, ако попаднат в кръвния поток.

Предполага се, че повече от 1,5 млн. души живеят в Мосул, **успоредно с до 5000 бойци**.

Аудиосистемата „Meridian Signature“ възпроизвежда музиката като на живо **чрез до 28** високоговорителя.

С други значения (напр. пространствено, за обръщение/адресиране и т.н.) предлогът **до** се употребява значително по-рядко в полипредложна конструкция:

Вместо до Васил от ул. „Солунска“, евтиният български ток стига до Василиос от Солун.

Наместо до примирение този разговор довежда само до изостряне на противоречията.

Освен до кмета на София и до Столичния общински съвет хората от района са внесли копие до премиера.

Полипредложни конструкции с втори предлог над:

Без над милион фалшиви гласоподаватели в изборителните списъци!

Тя съществува **благодарение на над** 100 000 доброволци.

В над 90% от предприятията работят по-малко от 10 служители.

... **ведно с над** десет промишлени сгради и административна сграда на два етажа със столова.

Вследствие на над 50 години липса на инвестиции във ВиК инфраструктурата, през 2012 г. нашият град изпадна във водна криза.

Основните заключения от междинната оценка, изготвени **въз основа на над** един милион отговора на подобни въпроси...

... и са запазили и служителите **въпреки над** 40% спад на оборота.

От следващата година Китай ще въведе временни мита **върху над** 850 продукта.

Оценките за загубите, които страната ни ще понесе, варират от около 800 милиона **докъм над** 2 милиарда лева.

Безработните в Германия ще се увеличат **до над** 3 милиона души през 2020 г.

Египтяните са изпили чай **за над** 190 млн. долара за първите 10 месеца на 2021 г.

Миналата година **заедно с над** 1000 доброволци засадохме първите 12 000 дървета.

Върнаха ограниченията **заради над** 25 000 нови заразени за ден.
Офлайн гидове и маршрути **из над** 100 града в цял свят.
Ще достигнем до още близо 850 ученици, **извън над** 1700-те деца и младежи, които вече стартираха подготовката си при нас.
Можете да изберете **измежду над** 17 препоръки, които да се прилагат автоматично.
Консумацията на алкохол в опасни количества има отношение **към над** 10% от смъртните случаи.
Бъдещи магистри в ТУ – София избират **между над** 65 програми.
Пенсиите **на над** 260 000 души вече ще се пресмятат служебно.
Наред с над 10-те хил. военни по Червения площад в руската столица преминаха 135 единици бойна техника.
Нов трус **от над** 7 по Рихтер отново разлюля Нова Зеландия.
Сорос официално спонсорира с 25 млн. долара кампанията на Хилъри, **отделно от над** 30 млн. долара, които дари на фондацията...
Томът беше **отпреди над** сто години.
Паралелно с над 200 прожекции на 31 филма ще се случат и редица специални събития.
Раниците тежали **по над** петдесет фунта.
... най-вероятно тялото ви страда от липса на магнезий – подобно **на над** 50% от хората в световен мащаб.
Маршрутът им преминава **покрай над** 90 населени места.
В момента тече наказателна процедура на Европейската комисия **по повод над** 147 заменки на гори.
Поради над 600-те изоставени мини, които обграждат...
„Армейците“ триумфираха след трудна победа с 2:1 срещу „Пирин“ **пред над** 17 000 зрители.
Познаваме нуждите на международния бизнес **предвид над** 450-те проекта, които сме реализирали.
... образувала се е **преди над** 570 милиона години.
... за пръв път **през над** 300-годишната му история.
Симптомите, съобщавани **при над** 10% от пациентите с реакция на свръхчувствителност.
Предлагаме препарати **против над** 30 вида вредители, от които над 18 вида са насекоми.
В програмата на фестивала ще представим нашето шоу **редом с над** 70 изпълнители.
Носел се **с над** сто километра в час.
След над 25 години ремонтираха пътя от София до Перник през Мало и Големо Бучино.
Според над 90% от европейците равенството между половете подобрява функционирането на обществото като цяло...
Делът на доларовите активи се понижава до 22% **спрямо над** 40% през 2018 г.

... при седем основни проучвания **сред над** 3000 пациенти с наднормено тегло или затлъстяване.

Изправял се е **срещу над** хиляда воини.

Всички дейности по експлантация и трансплантация на органи у нас под-лежат на строг контрол **съгласно над** 10 нормативни документа.

... и могат да бъдат установени у **над** 10% от населението на ЕС.

Вълненията идват **успоредно с над** 100 000 жертви досега от коронави-русната епидемия...

Доказани **чрез над** 100 индивидуални теста, нашите лаптопи преминават през всичко, за да предоставят издръжливост и надеждност.

Употребен с други значения (например 'върху' или за посочване на място, което е по-високо от друго), предлогът **над** се среща по-рядко в съчетания с друг предлог:

Ботуши **до над** коляното на висок ток.

Отделно ще се взимат кутии за дрехи **за над** гардероба.

... погледна навсякъде, **освен над** стената, за да е сигурен, че е сам.

Застаналият **пред** тях беше облечен най-скромно, в маслинозелен хи-тон без никакви украси, с празни ръкави, провесени **от над** лактите, а други, по-тесни ръкави прихващаха ръцете до китките.

... някъде **откъм над** облаците ти даваше сигнали...!

При така формулираните наблюдения закономерно възниква въпросът за честотата на **под** като втори предлог в полипредложните конструкции. Екскерпираният материал показва, че той също е с висока честота, но не колкото тази на **над**, като отново доминиращо е количественото му значение – „по-малко от“:

В под 4 процента от училищата и детските градини има **над** 70 процен-та ваксинирани педагогически специалисти и непедagogически персонал

Биткойнът поевтиня **до под** 4000 долара.

... някаква идея за хубав крем за лице, искам да сменя моя и рязко да се подмладя докъм **под** 20.

Всеки пети европейски потребител отказва да заведе дело, ако то е **за под** 1000 EUR.

Ако това е семейният му партньор, сигурно е **измежду под** 1% щастливци.

Дори със слухопротезиране, ние чуваме **като под** вода звука от телевизор-рите и по тази причина призивът е да има субтитри.

След 1989 г. населението на Мурманск е намаляло от 468 000 **на под** 292 000 души.

В **над** хиляда села у нас живеят **по под** 50 души.

Пред под 7000 зрители на „Муниципал де Бутарк“ още в третата мину-та красива комбинация между бивши играчи на Барса изведе гостите напред.

При под 2000 случая на ден ще имаме хубава Коледа.

Доставките на „Газпром“ в Европа се увеличават **с под** 5% от началото на 2021 година.

Около половината българи виждат влошаване по отношение на корупцията, екологията, образованието, здравеопазването, престъпността и правораздаването, като само **според** под 20% от хората в тези сфери има подобряване.

Стойността на индекса за 2015 г. вече е 8,5 пункта **спрямо** под 5 през 2014 г.

В края на мандата си Народното събрание трайно се ползва с положителни оценки **сред** под 20% от пълнолетните българи.

Това впечатление се създава както от очевидната разлика в мащаба на населението на двете страни – над 82 милиона за Турция **срещу** под 11 милиона за Гърция.

Обяснение за тази разлика по отношение на фреквентността може да бъде потърсено в конкуренцията между *над* и *повече от*, от една страна, и между *под* и *по-малко от*, от друга. На този етап това, разбира се, е само хипотеза.

Както *над*, предлогът *под* също се среща като втори предлог в полипредложни конструкции и в други свои значения (напр. пространствено), макар и със значително по-ниска честота и в по-малко комбинации:

*Повечето нямат сянка, така че е много по-приятно да ги посетите през меката зима, **вместо** под пареиците лъчи на горещото лято.*

*Ризата бе дълга **до** под коленете, с къси оръфани ръкави.*

*Моята (коса) с триста зора я държа в приличен вид **докъм** под раменете.*

*А **наместо** под чадъри, посетителите им могат да отмарят под сянката на множеството дървета наоколо.*

***Освен** под формата на хляб, пиеницата се консумира най-често и във вид на тестени изделия, бисквити, зърнени закуски, паста, кус-кус и други.*

*Когато кожата е достатъчно гъста и космите са черни, груби, въпреки редовността на хигиенните мерки, всяка от космите ще трябва да се отстранява отделно **от** под кожата.*

*Ми аз не знам какъв е тоя датчик, но го има завинтен на предната страна на картера, погледнато **откъм** под бронята.*

Примерите, анализирани в тази част на работата, насочват към един общ извод относно съчетаването на значения в полипредложните конструкции. Фактът, че най-честотните втори предлози в тях са с количествена семантика, подсказва, че тези предлози се отличават, така да се каже, с „най-висока валентност“, като могат да се свържат с над трийсет различни инициални предлога.

3. Семантични условия за реализацията на някои полипредложни конструкции

За реализацията на някои полипредложни конструкции съществуват семантични изисквания, налагани от втория предлог, например при конструкциите с *между* и *от* във втора позиция.

– При предлога *между*, когато е във втора позиция, е налице изискване на разширена група след това:

... да се окаже избран само **благодарение на между 20 и 70** души – с преференциалните гласове на своите роднини.

Четири юридически лица имат собственост **върху между 200 000 дка и 300 000 дка** земеделска земя, а други 2 – върху земя с площ от 300 000 дка до 500 000.

Притеснителното е, че **в между 40 и 80%** от случаите субклиничната хипокалцемия е скрита и безсимптомна.

Втората световна война е най-смъртоносният и кръвопролитен конфликт в човешката история, довел **до между 70 и 85** милиона жертви.

За между 18% и 24% от първокласниците българският не е майчиният им език.

... е бил настанен в спално помещение № 412 с обща жилищна площ 21,42 кв. м **заедно с между 10 и 16** лица.

Както казва Марк Твен: „Разликата между точната и почти точната дума е **колкото между светкавицата и светулката**“.

Трансферът на 20-годишния норвежец се оценява **на между 125 и 130** милиона евро.

... доста скъпи горива (**над между 1,3 – 1,5** евро за литър А95).

... огромно отклонение от средносрочната траектория на развитие, която предполагаше реален ръст **от между 3% и 3,5%**; потвърждава се **от между 75 – 80%** от анкетираните.

Наскоро са намерени други скелети, които са датирани **отпреди между 335 000 и 236 000** години.

Според симулациите на екипите планетата е загубила по-голямата част от водата си **преди между 4 и 3,7** милиарда години.

Тримата виновници за това са изправени **пред между 8 и 41** години затвор.

По информация на медиите, към края на януари Израел ще разполага с **между 4 и 5,6** милиона дози от ваксината на Pfizer и BioNTech.

По друг начин изглежда ситуацията от позиция на студентите: **според между 55 и 65** на сто от тях тя е факт.

Hewlett-Packard има между 17 и 18% пазарен дял в световен мащаб **спрямо между 14 и 15%** за Dell.

Когато **между** не означава разстояние, количество и подобни, а означава, че нещо се намира между еднородни предмети или среда, не е налице задължително изискване за разширяване на групата след това, но тогава има изискване за множествово число: **Купих си възглавница за между краката**.

Това е валидно и когато предложът **между** е в първа позиция (тогава участва в съчетания с малко предлози):

КЗК откри картелно споразумение **между над 30** фирми по програмата за саниране.

Приложението „Google Meet“ е за осъществяване на онлайн видеоконферентна връзка **между до 250** човека.

– При реализацията на някои групи с втори предлог *от*, когато се означава обхват (времеви, пространствен, количествен), е налице изискване за употреба и на предлога *до*:

Китовете от род Cetotherium са живели през периода миоцен преди от около 15 до 10 милиона години.

Издържа 7 x 24-часови неработни цикъла при от -25° С до -33° С.

... според него това би трябвало да се случи след от 3 до 7 дни, въпреки че в основния закон не съществува изричен срок.

Можете да стигнете до всяка команда на лентата, като използвате клавиши за достъп – обикновено чрез натискане на от два до четири клавиша.

Те позволяват смъкване на окачането на автомобила с от 15 до 40 милиметра.

– Предлозите *вместо* и *освен* в полипредложни групи

Много често срещана комбинация е предлогът *вместо*, следван от друг предлог (практически от почти всички еднословни и съставни предлози, дори и от такива, които иначе не участват в групи/конструкции с други предлози), например: *Би трябвало вместо у Плавций да кажа да ни отнесат в дома на Гелоций.*

В тези случаи предлогът *вместо* се употребява, за да се означа, че едно обстоятелствено пояснение, характеризиращо действието, заменя друго. Затова съществува изискване за съотнасяне с друга част на изречението: *Бих отишъл на запад вместо на изток.* Поради съотнасянето с друга предложна фраза е невъзможно предлогът след *вместо* да бъде пропуснат (това би довело до промяна в смисъла):

Той направи това заради нея вместо заради мен.

Той направи това заради нея вместо мен.

В. Георгиева (Георгиева/Georgieva 2011) отбелязва, че при тези изречения формално се реализира *вместо* като предлог, но може от контекста да се възстанови пропуснатото изречение със съюза *вместо да*: *... да търсим отговорите вътре в себе си вместо (да търсим отговорите) извън нас.*

В допълнение на наблюденията на В. Георгиева можем да отбележим и една различна употреба на предлога *вместо*, когато означава, че нещо заменя друго нещо, но от контекста не се възстановява цяло изречение:

... в документа е записана цена с ДДС вместо (цена) без ДДС

Вече предпочитаме пътуване до Испания и Франция, вместо (пътуване) из Балканите.

По сходен начин могат да бъдат анализирани и полипредложни групи с *освен*, при които също се наблюдава изискване за съотнасяне с друга част от изречението (друга предложна група): *Освен към себе си, всеки от нас носи отговорност и към другите.* Тук отново е възможно възстановяване на пропуснатото изречение и тогава *освен* става част от сложен съюз:

Освен (че останаха) без ток, сливенски села останаха и без вода.

При групите с *освен* също така не е задължително липсващата част между двата предлога да бъде цяло изречение: *Не приемал съвети от никого освен (съвети) **относно** дребни дела.* Предлогът *освен* може да се замени с предлога *с изключение на*, но тогава не е възможна елипса: *Не приемал съвети от никого **с изключение на съвети** **относно** дребни дела.*

Предлозите *вместо* и *освен* имат значително по-голяма съчетаемост с други предлози в сравнение с повечето предлози, които участват в полипредложни конструкции, което се дължи на семантичните условия за тяхната употреба. Дискусионен обаче е въпросът дали тези съчетания трябва да се разглеждат като полипредложни конструкции (според приетите тук критерии), или като съчетания, които са резултат от елипса.

– Изискване за множествен субект или за повторяемост/кратност на извършваното действие се наблюдава при полипредложни конструкции с предлога *по* (с участието на този предлог често се реализират и трипредложни конструкции):

*Лабораторията ще започне с **от 30 до 60** теста на ден, за да достигне **до по над 100** теста на ден* (повторяемост).

*През 2016 г. повече **от 100** най-популярни Facebook страници, достигащи **до по над 10** милиона потребители, се обединиха, за да формират мийм алианс* (мн. число).

За илюстрация на това семантично условие привеждаме примери с различни комбинации на трипредложни конструкции:

*Пет луксозни имота с **цени за по над 1** млн. евро са продадени през миналата година.*

*Смолянски къщи **на по над** век си отиват заради разправиите на наследници. Нощните саблезъби скачаха край тях в огромни глутници **от по над** сто звяра.*

*Отново на седмична база акциите на технологичните гиганти „Amazon“, „Netflix“ и „Google“ **поскъпнаха с по над 2%**.*

*Оцеляваме напук на правителството, работим в градинката си, въпреки амортизираните стави **след по над 40** години стаж.*

*Шестима от служителите във вестника, чиито присъди са **за по под** пет години затвор, трябва да бъдат върнати зад решетките.*

*Всичките бяха **на по под 4** години.*

*... които след връщането си от чужбина са установили, че жилищата им са продадени на безценица за дългове **от по над 1000** лв.*

*На дъното на класацията пък са Северна Корея с едва 5,2 т., както и Венецуела и Куба **с (по под) 30** точки.*

*Има издадени фактури **за по от 100 до 500** лева.*

*Клатят си краката **с по от 5 до 15** дела месечно.*

– Макар полипредложните конструкции да се отличават с фиксиран словоред, интересно явление представлява словоредното разместване на *за по* и *на*

по в разговорната реч: *по за* и *по на*, без това да е белег за някаква промяна в смисъла:

Швейцарско село предлага къщи за по 1 франк.

... посещението и работата на наши магистри по за 3 месеца в такива центрове като Фраунхоферовия институт по индустриална математика в Кайзерслаутерн.

Право на по два актуални устни въпроса има член на комисията от всяка парламентарна група.

А аз, както и другите двама колеги, все още бяхме само по на 25 – 26 години.

4. Причини за появата на полипредложните конструкции

Появата на полипредложните конструкции традиционно се свързва с развитието на аналитизма. Според Т. Бояджиев то „предизвиква промени в означаване на семантичните отношения“. Освен това „Разпадането на склонението и сложната система за съчетаване на предлозите с определени падежни форми засилват ролята на предложните съчетания, които при изразяване на определени отношения стават единствени и решаващи за уточняване на синтактичните и лексикалните значения“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2013: 145).

Съчетаването на два или три предлога в изречението може да се свърже и със стремеж към редуциране на изказа, без това непременно да води до елипси. Подобно редуциране е характерно, от една страна, за разговорния език:

Щабът очаква нов пик на заразените до след три седмици. Срв. Щабът очаква нов пик на заразените най-късно след три седмици.

Жилища за на първо време са ви приготвили тези, които са пристигнали там преди вас. Срв. Жилища, в които да се настаните на първо време, са ви приготвили тези, които са пристигнали там преди вас.

Осигурява се при двама работодатели на по 4 часа. Срв. Осигурява се при двама работодатели – при всеки от тях на 4 часа.

П. Баракова отбелязва, че подобни конструкции „се усещат някак особено, със специфична колоритност“ (Баракова/Barakova 2003: 364). Може да се каже, че много от тях са се превърнали в маркери на разговорния стил.

Примерите от друга, също така обемна група обаче категорично не принадлежат към разговорния стил, а по-скоро към публицистичния и официално-деловия:

Благодарение на над 400-те дигитално открити сметки, ние заедно с Фондация Гората.бг ще засадим над 400 дръвчета.

Въз основа на до 1000 сензорни измервания в секунда BMW Cruise e-Bike анализира въртенето на педалите от страна на водача и определя оптималното подпомагане.

*Заповядайте в солни стаи „Salt & Art“ и подсилете имунитета си **заедно с до 3-ма** ваши приятели с 10 ударни посещения!*

*Бяхме стигнали **докъм над 70** законопроекта в рамките на няколко седмици. Когато извършват трансгранични покупки онлайн в ЕС, потребителите могат да избират **измежду до 16** пъти повече стоки.*

*Приложението „Google Meet“ е за осъществяване на онлайн видеоконферентна връзка **между до 250** човека.*

*Писалката е предназначена за инжектиране **на до 0,5 ml** инжекционен разтвор.*

*Те ще участват за пети път в престижно международно състезание в Лондон редом **с над 300** европейски отбора.*

*Към днешна дата оперативната група е каталогизирала, анализирала и повишила осведомеността **относно над 4500** примера за прокремълска дезинформация..*

*... Признава за установено по отношение на С. Ф. Я., че А. С. Т. и М. С. Я. са собственици на по 1/20 (една двадесета) идеална част за всеки един от двамата от поземлен имот с площ от 899 кв. м., ... **ведно с по 1/20** (една двадесета) идеална част за всеки един от двамата от построената в имота жилищна сграда...*

Прави впечатление, че в почти всички приведени примери първият предлог е сложен или полисегментен. Това насочва към идеята те да бъдат осмислени във връзка с интелектуализацията на книжовния език – процес, в много отношения противоположен на разговорното редуциране на изказа, разгледано по-горе.

Според Т. Бояджиев интелектуализацията на книжовния език, която е една от двете основни тенденции в неговото развитие (наред с демократизацията), е свързана с използването на заемки и с описателното изразяване на „нюанси, мисли, представи, чувства и по-сложно смислово съдържание от обикновената битово-разговорна реч“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2008). Друго нейно проявление е активното езиково творчество: „създаване на нови думи, преосмисляне на лексикални единици, заемане и калкиране на чужди думи или фразеологични съчетания за означаване на нови понятия, както и създаване на синтактични средства за предаване на по-усложнени мисли“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2008).

В светлината на това разбиране Бояджиев закономерно вижда съставните предлози като проявление на интелектуализацията на книжовния език и изтъква, че „Тяхната служебна функция е обусловена от необходимостта да се разграничат някои по-нови значения и да се изразят допълнителни разновидности на смислово-синтактичните отношения, свързани със семантиката на именните или глаголните компоненти“ (Бояджиев/Boyadzhiev 2013: 142).

Смятаме, че има основание и немалка част от полипредложните конструкции да се разглеждат именно във връзка с тази тенденция, доколкото чрез тях се изразяват именно „по-усложнени смисли“ и „допълнителни разновидности на смислово-синтактичните отношения“.

В подкрепа на подобно схващане може да бъде привлечено и становището на Б. Хавранек, според когото интелектуализацията на езика се свързва със „засилването на интелектуалния аспект на езика“ и способността на изказванията да изразяват „цялата сложност на мислите и връзката между тях“ (Гавранек/Navranek 1967: 349). Като се позовава на Хавранек, Я. Пометкова отделя две равнища, на които протича интелектуализацията в съвременния български език: лексикално и синтактично. По-очевидният аспект на интелектуализацията при полипредложните конструкции изглежда е синтактичният, но отбелязаното по-горе присъствие на сложни и полисегментни предлози в много от тях подсказва, че тя се проявява и на лексикално равнище.

Бихме си позволили в заключение да използваме метафората от заглавието на П. Баракова (вж. Баракова/Barakova 2006) и да кажем, че една от ярките прояви на „освободения дух на предлога“ е все по-активната употреба на полипредложните конструкции в съвременния език. В началото на третото десетилетие на новия век можем да потвърдим, че съчетаването на предлози е ясно изразена и засилваща се тенденция. При това предложните съчетания се срещат далеч не само в разговорната реч, но и в редица други езикови регистри, като илюстрират креативния потенциал на езика.

Литература

- Баракова 2003:** Баракова, П. Наблюдения върху полипредложните конструкции. – В: *Српски језик*, број 8/12, година VIII, Београд.
- Баракова 2006:** Баракова, П. Освободеният дух на предлога. – В: *Политика на различията, езици на близостта*. София: УИ „Св. Климент Охридски“, 330–336.
- Бонджолова 1989:** Бонджолова, В. Словосъчетания с двойна предложна връзка в съвременния български език. – В: *Език и литература*, кн. 2, 59–63.
- Бояджиев 2008:** Бояджиев, Т. Езикова ситуация у нас в исторически и съвременен план и европейската езикова политика. – В: *Български език*, кн. 2; http://www.balgarskiezik.org/2-2008/T_Bojadzhiev.pdf (10.12.2013).
- Бояджиев 2013:** Бояджиев, Т. Удвоените предлози и тяхната лексикографска обработка. – В: *70 години българска академична лексикография*. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 141–147.
- Влахова-Руйкова 2019:** Влахова-Руйкова, Р. Семантични и синтактични особености на някои полипрепозиционални конструкции в съвременния български език. – В: *Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“ – България. Научни трудове. Филология*. Т. 57, кн. 1, сб. А, 164–173.
- Гавранек 1967:** Гавранек, Б. Задачи литературного языка и его культуры. – В: *Пражский лингвистический кружок: Сборник статей*. Москва: Прогресс, 338–377.
- Георгиева 2011:** Георгиева, В. Семантико-синтактични функции на предлога *вместо* в полипредложно съчетание. – В: *Littera et Lingua*, Зима 2011; <https://naum.slav.uni-sofia.bg/en/node/1829>.
- Георгиева 2012:** Георгиева, В. Наблюдения върху полипредложните конструкции и функциите на предложните групи в българското изречение. – В: *Пловдивски университет „Паусий Хилендарски“*. Научни трудове. Филология. Т. 49, кн. 1, сб. А, 2011, 59–66. Пловдив, 2012.

- Лашкова 1998:** Лашкова, Л. За някои актуални проблеми на съпоставителното изследване на славянските езици. – В: *Јужнословенски филолог*. Т. LIV. Београд.
- Ликоманова 1994:** Ликоманова, И. Опыт структурного описания двухпредложных конструкций. – В: *Јужнословенски филолог*. Т. L. Београд
- Малджиева 2017:** Малджиева, В. Принципи на формалното описание на полисегментните езикови единици в нормативната граматика на българския език. – В: *Български език*, № 2, 7–19.
- Мелчук 2013:** Мелчук, И. *Курс по обща морфология*. [Прев.]. Ч. 1. София: УИ „Св. Климент Охридски“.
- Пометкова 2002:** Интелектуализация на езика чрез номинализирани конструкции. – В: *Научни трудове РУ „Ангел Кънчев“*. Т. 39, серия 2.2. Български език, литература и изкуство. Математика и информатика. Русе, 26–29.
- РБЕ 1977:** *Речник на българския език*. Т. 1. София: Издателство на БАН.

References

- Barakova 2003:** Barakova, P. Nablyudeniya varhu polipredlozhnite konstruksii. – In: *Srpski jezik*, broj 8/12, godina VIII, Beograd.
- Barakova 2006:** Barakova, P. Osvobodeniya duh na predloga. – In: *Politika na razlichieto, ezitsi na blizostta*. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“, 330–336.
- Bondzholova 1989:** Bondzholova, V. Slovosachetaniya s dvoyna predlozhna vrazka v savremenniya balgarski ezik. – In: *Ezik i literatura*, kn. 2, 59–63.
- Boyadzhiev 2008:** Boyadzhiev, T. Ezikovata situatsiya u nas v istoricheski i savremen plan i evropeyskata ezikova politika. – In: *Balgarski ezik*, No. 2; http://www.balgarskiezik.org/2-2008/T_Boyadzhiev.pdf (10.12.2013).
- Boyadzhiev 2013:** Boyadzhiev, T. Udvoenite predlozi i tyahnata leksikografska obrabotka. – In: *70 godini balgarska akademichna leksikografiya*. Sofia: AI „Prof. Marin Drinov“, 141–147.
- Georgieva 2011:** Georgieva, V. Semantiko-sintaktichni funktsii na predlog vmesto v polipredlozhno sachetanie. – In: *Littera et Lingua*, Zima 2011; <https://naum.slav.unisofia.bg/en/node/1829>.
- Georgieva 2012:** Georgieva, V. Nablyudeniya varhu polipredlozhnite konstruksii i funktsiite na predlozhnite grupi v balgarskoto izrechenie. – In: *Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski“*. *Nauchni trudove. Filologiya*. Т. 49, kn. 1, sb. A, 2011, 59–66. Plovdiv, 2012.
- Havranek 1967:** Havranek, B. Zadachi literaturnogo yazyka i yego kul'tury. – In: *Prazhskiy lingvisticheskiy kruzhok: Sbornik statey*. Moskva: Progress, 338–377.
- Lashkova 1998:** Lashkova, L. Za nyakoi aktualni problemi na sapostavitelnoto izsledvane na slavyanskite ezitsi. – In: *Južnoslovenski filolog*. Т. LIV. Beograd.
- Likomanova 1994:** Likomanova, I. Opyt strukturnogo opisaniya dvuhpredlozhnyh konstruksij. – In: *Južnoslovenski filolog*. Т. L. Beograd.
- Maldjieva 1995:** Maldjieva, V. *Non-inflected Parts of Speech in the Slavonic Languages (Syntactic Characteristics)*. Warszawa: Energeia.
- Maldzhieva 2017:** Maldzhieva, V. Printsipi na formalното описание на полисегментните езикови единици в нормативната граматика на българския език. – In: *Balgarski ezik*, No. 2, 7–19.

- Melchuk 2013:** I. Melchuk. *Kurs po obshta morfologiya*. Ch. 1. Sofia: UI „Sv. Kliment Ohridski“.
- Pometkova 2002:** Intelektualizatsiya na ezika chrez nominalizirani konstruksii. – In: *Nauchni trudove RU „Angel Kanchev“*. T. 39, seria 2.2. Balgarski ezik, literatura i izkustvo. Matematika i informatika. Ruse, 26–29.
- RBE 1971:** *Rechnik na balgarskiya ezik*. T. 1. Sofia: Izdatelstvo na BAN.
- Vlahova-Ruykova 2019:** Vlahova-Ruykova, R. Semantichni i sintaktichni osobenosti na nyakoi poliprepozitsionalni konstruksii v savremenniya balgarski ezik. – In: *Plovdivski universitet „Paisiy Hilendarski“ – Bulgaria. Nauchni trudove. Filologiya*. T. 57, kn. 1, Sb. A, 164–173.

Гл. ас. д-р Илияна Кунева
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“, 52, бл. 17
1113 София, България
i.kuneva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0003-4207-1678>

Гл. ас. д-р Николай Паскалев
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
Българска академия на науките
бул. „Шипченски проход“, 52, бл. 17
1113 София, България
ndymitrov@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0003-1697-4021>

Assist. Prof. Iliyana Kuneva, PhD
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
i.kuneva@ibl.bas.bg
<https://orcid.org/0000-0003-4207-1678>

Assist. Prof. Nikolay Paskalev, PhD
Institute for Bulgarian Language “Prof. Lyubomir Andreychin”
Bulgarian Academy of Sciences
52 Shipchenski prohod Blvd., bl. 17
Sofia 1113, Bulgaria
ndymitrov@abv.bg
<https://orcid.org/0000-0003-1697-4021>